

**PRINCIPIÁLNÍ PRAGMATISMUS – ČTVRTÝ PILÍŘ? / HANA HAVELKOVÁ
MAĐAROVÁ, ZUZANA, OSTERTÁGOVÁ, ALEXANDRA (EDS.). 2015. OBČIANKY
A REVOLUCIONÁRKY. AKO, KEDY, KDE SA VYLUČUJÚ NEVHODNÉ SUBJEKTY.
BRATISLAVA: ASPEKT.**

Feministické vydavatelství Aspekt ve své ediční politice dlouhodobě sleduje určitá témata, mezi něž patří také problematika vztahu žen a politiky. Na předchozí tituly tematizující politiku z genderového hlediska navazuje i tato nová publikace, přičemž přináší jinou, důležitou perspektivu. Samy editorky zdůrazňují v anotaci různorodost kontextů, v nichž je prostřednictvím etnografických výzkumů sledováno ústřední téma: různá časová období, různá místa a různé společenské a historické kontexty. Po přečtení knihy se ovšem nabízejí jiné závěry ohledně jejího hlavního přínosu. Ze souboru šesti překladových studií, jež publikace obsahuje, jsou pouze čtyři založeny na původním etnografickém (přesněji etnologickém) výzkumu, zatímco zbývající dvě jsou teoretickými diskusemi. I empirické studie zde evidentně směřují k rozšíření teoretických a metodologických přístupů a nabízejí nové koncepty. Nelze se zbavit dojmu, že celá dramaturgie je podřízena hlavnímu cíli, jímž je kritika a korekce stále dominantních teoretických přístupů k dané problematice – a to jak v mainstreamu, tak ve feministické debatě. Publikace má tedy vysoké teoretické ambice a dlužno říci, že v daném souboru jako celku se skutečně podařilo právě v tomto ohledu dosáhnout synergického efektu. Svědčí to o promyšleném výběru studií, které i jednotlivě rozhodně stojí za přečtení. Marketingová prezentace nicméně podle mého názoru podhodnocuje i znejasňuje vlastní cíl této publikace, i když samotný název ho vyjadřuje poměrně přesně.

Teoreticko-metodologické ambice této knihy jsou zřejmé již z Úvodu editorek, který nabízí málo obvyklý teoretický

rámec, jímž je spojení nebo průnik dvou tradičních, avšak oddělených feministických tematizací žen jako politických aktérek, a to jako občanek a jako revolucionárek. Přístupy, které se zde spojují, nové nejsou, představují naopak již etablované, neřkuli klasické koncepty hvězd oboru (Young, Wallach Scott, Foucault). Myšlenka propojit tyto dvě oblasti bádání a předložit vzorec jakéhosi kontinua mezi nimi se v publikaci ukázala být nosná a teoreticky inovativní, ale zároveň vyvolává řadu otázek. A také se zdá, že se toto propojení do jisté míry samovolně znovu rozpadá na problematiku vypadávání určitých skupin z konceptu občanství na jedné straně a z konceptu aktivismu na straně druhé. Rovněž ony dvě teoretické studie se věnují vždy jen jedné z těchto problematik.

Jaké jsou tedy teoretické pilíře, jimiž se editorky snaží toto propojení ukotvit? Prvním je „normativní vymezení toho, co znamená být občanským a revolučním subjektem, přičemž v obou případech se opakuje vzorec *znevíditelnování aktivit i specifických pozic žen*“ (s. 8, zvýraznění HH). Upozorňují na známý poznatek, že jak koncept občanství, tak koncept sociálních hnutí vychází převážně z dílny notoricky privilegované skupiny (bílí muži, střední třída, hetero atd.), a má tedy z kognitivního hlediska omezující a vylučující efekt. Na výši současných diskusí je také to, že skupiny, které jsou takto badatelsky i politicky (a vice versa) marginalizované, zde nejsou pojaty esenciálně nebo v duchu politiky identity, ale s oporou v konceptu Iris Marion Young jako konstruované zvenčí: nemusí se „samy identifikovat jako společenská skupina a nemusí mít ani společné zájmy

„CHRAŇME NAŠE ŽENY“. MIGRACE, BEZPEČNOST A MASKULINITA. ZPRÁVA Z DISKUSE / Jitka Gelnarová

„Uprchlíká krize“ přinesla v případě České republiky posilování bezpečnostních složek státu a apely na ozbrojování obyvatelstva, které přicházejí i z nejvyšších politických pater. Součástí debaty o bezpečnosti, která se rozpoutala ve veřejném prostoru, je i argument „Chraňme naše ženy“ – české ženy zde figurují jako někdo, koho je potřeba ochránit před blížícím se nebezpečím, čeští muži jako jejich ochránci. Právě genderové aspekty současného veřejného a politického diskursu o bezpečnosti v souvislosti s tzv. uprchlickou krizí byly tématem debaty, kterou 30. září 2016 pořádalo Národní kontaktní centrum – gender a věda. Diskuse nazvaná „Chraňme naše ženy“ Migrace, bezpečnost a maskulinita se konala v rámci evropské Noci vědců a vědkyň, jejímž tématem letos byla právě bezpečnost. Diskutujícími v kavárně Potrvá v Praze byli Ondřej Ditrych z Fakulty sociálních věd UK, jenž se věnuje mezinárodní bezpečnosti a otázkám terorismu, Ľubica Kobová z Fakulty humanitních studií UK, která se zabývá feministickou politickou filozofií, a odborník na kritická mužská studia Tomáš Pavlas, působící na Fakultě humanitních studií UK a v Otevřené společnosti.

Diskutovalo se o obrazech maskulinity a feminity v současné veřejné debatě o bezpečnosti a o tom, co za nimi stojí. Ondřej Ditrych v této souvislosti poukázal na to, že tyto obrazy v zásadě odpovídají historickým vzorcům, že jde o historicky se opakující scénář rozdělení rolí v situaci, kdy je vyvolán pocit vnějšího nebezpečí. Role ženy je zde vymezena reprodukcí, od ní se odvozuje její nárok na ochranu, kterou mají zajistit muži, a nejsou-li toho schopni, pak si podle tohoto scénáře nezaslouží, aby takové společenství přežilo. Pokusy o domobranu podle něj mohou být snahou, jak kompenzovat to, co je tu viděno jako úpadek západu. Poukázal na to, že

ani podobné charakteristiky, ale střetávají se s podobnými omezeními/privilegií v přístupu ke společenským zdrojům“ (s. 8). Pro úplnost ještě dodejme, že na jiném místě se upozorňuje, že takto definované politické subjekty o svém aktérství nemusí ani vědět – je odhalováno prostřednictvím badatelské práce, v daném případě shromažďováním individuálních i kolektivních zkušeností žen. Vidíme tedy důslednou snahu o to, vyhnout se úskalím esencialismu, které u takto založené práce přirozeně visí ve vzduchu, a dlužno říci, že v jednotlivých statích se na jeho hraně ocitá poměrně často, nikoli však vinou editorek nebo autorek, ale ve výpovědích samotných narátorek. Ve feministické debatě bývá ale kritizováno již samo zaměření na ženy (či muže) jako výzkumné kategorie (u nás například Gerlinda Šmausová), mám ale za to, že v této publikaci je jednak dobře odůvodněno, jednak dobře zpracováno. Úskalím z druhého konce může ovšem být naopak až přílišné rozostření definice politického subjektu, pokud jsou v ní zahrnuty dokonce i pouze pozorované (tj. nikoli aktivně vyjádřené) individuální zkušenosti, jak bylo uvedeno výše.

Aktérství žen, pojem, jímž standardně překládáme anglický pojem „agency“, je v práci představeno jako druhý teoretický pilíř, tentokrát s oporou v Joan Wallach Scott, kdy jsou ženy jako aktérky (respektive jejich historická role) v podstatě konstituovány prostřednictvím práce feministických historiček, jež zvýznamňují „specifické zkušenosti žen“ (s. 9). Není snadné oddělit toto druhé teoretické východisko od prvního – zásadní rozdíl nacházím v tom, že zatímco první bylo postaveno na kritice mainstreamového vymezování (konstruování) politických subjektů, druhé přijímá za své podobné konstruování aktérství žen zvnějšku prostřednictvím feministické badatelské práce. Uvítala bych, kdyby to bylo v Úvodu explicitně reflektováno. Zároveň jsou zde samozřejmě přítomna obě úskalí uvedená u prvního pilíře: otázka hranic esencialismu a otázka přílišné rozmazanosti pojmu, která je v případě pojmu aktérství nejnápadnější.

Třetí pilíř je z mého pohledu teoreticky zásadní vzhledem ke stanovenému cíli práce. Je jím *teorie každodenního odporu* podle Anny Johansson a Stellana Vinthagena, kteří vycházejí ze známé Foucaultovy teze o vzájemné závislosti moci a odporu. Právě koncept odporu umožňuje co nejširší uchopení problematiky, neboť „může být individuální i kolektivní, může být součástí každodenní rutiny, nemusí se odehrávat ve veřejné sféře a často je nejen nerozpoznaný, ale i neuvědomovaný. Překonává zneviditelnování různých činností marginalizovaných skupin a jejich vyloučení z občanské a politické sféry“ (s. 9). Domnívám se, že takto definovaný pojem odporu je právě vhodný k zachycení široké škály jevů, o něž editorkám i autorkám/autorům jde, problémem rozmazanosti pojmu zde nevyvstává, na rozdíl od výše uvedeného pojetí aktérství. Aby nebylo mýlkou: všechna tři východiska považuji za legitimní a analyticky funkční, ale zároveň vybízí k přesnějšímu vyjasnění vztahů mezi nimi a zejména k úvaze, zda nezúžit pojetí aktérství/agentnosti v situaci, kdy máme k dispozici pojem odporu.

Jak je to s aplikací těchto východisek v jednotlivých studiích? Šíří teoretického záběru má vycházet vstříc empirická rozmanitost. Autorské složení příliš pestré není, čtyři autorky/autoři působí na univerzitách v USA (jedno spoluautorství), dvě v Hongkongu (spoluautorství), jedna autorka ve Finsku a jedna ve Velké Británii. Vtírá se tu přirozeně otázka dominance akademické moci badatelek a badatelů prvního světa, můžeme ji však, domnívám se, protentokrát nechat stranou, neboť ji vyvažuje pestrost témat.

Významné obohacení výzkumu politické subjektivity a agentnosti představuje již první studie finské socioložky Tuuly Gordon „Dívky a vzdělávání. Občanství, schopnost jednat a emoce“. Prostřednictvím etnologického výzkumu zkoumá genderově diferencované podmínky stávání se sebevědomým občanem nebo sebevědomou občankou. Přestože je přednostně zaměřena na dívky, tematizuje i situaci chlapců. Upozorňuje, že dívky sice vstupují do školního pro-

stát jako instituce je zpravidla reprezentován mužskými obrazy, samo społeczeństwo je spojováno s feminitou, reprezentuje ho žena, na niž jsou kladeny určité nároky a kterou muži chtějí kontrolovat. Ženy, které nejsou konformní tomuto obrazu – „sluníčkářky“ – se pak v tomto diskursu stávají zářadkyňmi społeczeństwa.

Podle Lubici Kobové argument „chraňme naše ženy“ může reagovat na určitý druh nejistot, které ve společnosti existují a které se nemusí vůbec vztahovat k genderu, týkají se toho, zda se lidé cítí bezpečně ve svém městě, zda jsou schopni si zajistit životy apod. Apel na ochranu „našich žen“ zde pak může fungovat jako metonymie, ženy tu mohou rétoricky, metaforicky zastupovat národní stát, resp. politické społeczeństwo jako takové. Lubica Kobová zároveň poukázala na velmi zajímavý posun ve vnímání femininity v protiimigračním diskursu, posun, který přinesla sexuální revoluce – „naše ženy“ jsou zde sice stále vnímány i jako potenciální české matky, ty, jež reprodukují národ, rodí české děti, kromě toho jsou ale vnímány také jako poskytovatelky sexuálního pokušení pro české muže – antiislámské iniciativy si nárokuje, aby ženská těla mohla být odhalena pro „české mužské oko“. Tomáš Pavlas hovořil mimo jiné o tom, že v debatě o uprchlících rezonuje diskurs krize mužství, která je v mainstreamových médiích prezentována jako fakt, i když není podložena daty, zároveň tady podle jeho mínění hraje roli panika z relativizace kategorií v dnešním postmoderním světě a také ne příliš vysoká důvěra Čechů a Češek ve vlastní stát, v to, že je schopen zvládnout současné hrozby.

Pokud jde o samotné posilování bezpečnostní politiky státu v souvislosti s tzv. uprchlickou krizí, podle Ondřeje Ditrycha se zde projevila synergie dvou druhů aktérů – politiků, resp. technologů moci, kteří vycítili možnost mobilizovat voličskou podporu na základě politiky strachu, a bezpečnostních profesionálů, kteří migrační krizi využili ve své snaze o navýšení kapacit a prostředků na bez-

středí, aby se staly samostatnými, racionálními subjekty, ale tento proces se neustále odehrává v napětí mezi emancipací a regulací, mezi vlastním jednáním a dozorem. Přestože se tato teze týká obou pohlaví, existují zde genderové rozdíly. Napětí autorka netradičně zkoumá prostřednictvím kategorie „emoce“ – „realizace vlastního aktérství vyvolává pocity strachu a úzkosti, ale i potěšení a radosti“ (s. 35) –, „prostor a hlas“ a tělesnost vůbec. Na tomto pozadí pak analyzuje utváření „jednajícího já“ u dívek a demonstrovuje ho na třech rozhovorech se středoškolačkami. Obecným závěrem je zjištění, že „Dívky musí hledat rovnováhu mezi schopností jednat a subjektivací (kladu zde otázku, zda se tento pojem neměl přeložit jako „objektivace“, pokud ho chápeme ve foucaultovském smyslu – pozn. HH) k tomu, aby mohly využívat svůj hlas a tělo v prostorách školy, a přitom se nemusely konfrontovat s frustrujícími dohlížecími praktikami“ (s. 49). Použité analytické nástroje výrazně obohacují studium vylučujících praktik ve vztahu k občanství.

Druhá studie se rovněž týká evropského prostoru, a to nám velmi blízkého. Shana Penn (USA) hned po roce 1989 začala provádět rozhovory s ženami z postkomunistických zemí (také u nás) hovořícími anglicky a svá zjištění průběžně publikovala, takže má v tomto ohledu za sebou dlouhou, zažitou badatelskou zkušenost. Zde publikovaná studie „Vytrvalá revoluce. Ženy a vedoucí úlohy“ se zaměřuje na roli žen v polské Solidaritě. Genderový rozměr tohoto hnutí, který zde odhaluje, je až nečekaně zajímavý. Vychází z konceptu „sebeomezující revoluce“, spojeného s obdobím stanného práva, který podle narátorek vymysleli mužští představitelé Solidarity, ale nebyli s to toto sebeomezení realizovat, neboť vyžadovalo velkou trpělivost a vytrvalost – již byly podle nich mnohem více schopny ženy, jež pro to používají koncept „vytrvalé revoluce“. Právě zde se text ocitá na hraně esencialismu (který Penn nicméně reflektuje), neboť narátorky jsou přesvědčeny o uzpůsobení ženských vlastností pro trpělivou práci, kterou zde vykonávaly. Stu-

die v každém případě přesvědčivě dokládá, že „Aktivismus žen přestal být v tomto období marginální záležitostí a poprvé se stal jádrem strategií, struktur a aktivit demokratické opozice v Polsku.“ Tvrdí se zde dokonce, že „Nebýt žen, opoziční hnutí by prostě neexistovalo“ (s. 59). Teoretickou inovací je zde pojem vytrvalé revoluce, jenž se jako nosný osvědčuje i u následující studie.

Deborah Cohen a Lessie Jo Frazier se v kapitole „Kdo by protirečil roku 1968? Genderově diferencované narativy, participativní prostory a politické kultury“ zabývají narativy o studentském hnutí roku 1968 v Mexiku. Je třeba upozornit, že se nezaměřuje pouze na ženy, ale první část studie zpracovává hlasy mužských vůdců hnutí, tematizaci prostoru vězení, násilí a maskulinity a obraz hrdinského mužského jednání. Upozorňuje, že v memoárech dominantní vězeňská zkušenost, jakkoli je její tematizace pochopitelná, zakrývá širší pojetí hnutí. Autoři zde nepřekvapivě odhalili podíl historiků na zkresleném obrazu hnutí: ti údajně buď tvrdí, že se ženy hnutí vůbec nezúčastnily, nebo že jejich účast chod hnutí nijak neovlivnila. Opět nepřekvapivě autoři v rozhovorech se 60 účastnicemi zjistili, že pocity většiny narátorek korespondují s názorem historiků. Obvyklé genderové zacyklení je zde dokonalé. Z rozhovorů však nakonec vyplynul podobný závěr jako v případě Solidarity, že aktivity žen spočívající například v zajišťování jídla a diskusích, které vedly mimo prostor univerzity, umožňovaly hnutí dále růst. Autoři tvrdí, že „mladé ženy ... takzvanou ženskou prací dokázaly zaangažovat širší společenské kruhy“ (s. 90). V důsledku tak ženy „zpochybnily hranice, které měly omezovat jejich účast na hnutí, a ovlivnily tak širší kulturní, sociální a politické vztahy“ (s. 97).

Na jiný případ marginalizace upozorňuje studie Pun Ngai a Wu Ka-Ming (Hongkong) „Žité občanství a migrantky z nižších tříd v Číně. Světové město proti vlastnímu obyvatelstvu.“ Studie se týká Hnutí za právo na pobyt, které reagovalo na situaci vzniklou poté, co Hongkong pře-

pečnost. Bezpečnostní politika státu je definována především muži, diskutující se zabývali i otázkou, jaký typ maskulinity tito muži představují. Shodli se na tom, že tady důležitou roli hraje tradiční patriarchální maskulinita, kterou reprezentuje například Miloš Zeman. V reakci na otázku, zda by česká debata o bezpečnosti vypadala jinak, kdyby v ní bylo více žen, Lubica Kobová konstatovala, že sama přítomnost žen změnu negarantuje. Ženy podle jejího názoru mohou velmi rychle „naskočit na jestřábí rétoriku“. Za zásadnější považuje vyvolání diskuse o tom, co vlastně bezpečnost je, proměnu současného velmi úzkého pojetí bezpečnosti. Součástí debaty o bezpečnosti by podle ní měly být i otázky jako bezpečnost žen před genderově orientovaným násilím, bezpečnost starších lidí před kriminalitou a také to, že i muži jsou zranitelní a mají své potřeby týkající se bezpečnosti.

DRUHÉ STRANY DĚJIN. ZPRÁVA Z LETNÍ ŠKOLY / Darja Čablová

„Všichni máme minulost. Existují tedy jedny dějiny všech, nebo více příběhů o minulosti? Čí dějiny učíme?“ Tyto otázky stály v podtitulu pozvánky na letní školu Druhé strany dějin, kterou pro učitele a učitelky ve dnech 25.–26. srpna 2016 připravilo oddělení vzdělávání Ústavu pro studium totalitních režimů (dále ÚSTR). Výchozím bodem nebo odrazovým můstkem zkoumání měly být dějiny žen. ÚSTR v rámci vzdělávání vyučujících s aprobační dějepis či základy společenských věd pořádá pravidelné workshopy a semináře, jednou ročně pak dvoudenní letní školu věnovanou konkrétnímu didaktickému tématu nebo problému. Didaktičky a didaktici z ÚSTR letos chtěli inspirovat návštěvníky a návštěvnice letní školy k zamyšlení nad různými perspektivami, jejichž prostřednic-